



LUND UNIVERSITY

Historisk arkeologi vidgar fälten

Mogren, Mats; Roslund, Mats; Sundner, Barbro; Wienberg, Jes

Published in:
Triangulering

2009

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Mogren, M., Roslund, M., Sundner, B., & Wienberg, J. (2009). Historisk arkeologi vidgar fälten. I M. Mogren, M. Roslund, B. Sundner, & J. Wienberg (Red.), *Triangulering: Historisk arkeologi vidgar fälten* (s. 6-11). (Lund studies in historical archaeology; Vol. 11)..

Total number of authors:
4

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

HISTORICAL ARCHAEOLOGY WIDENS THE FIELDS

The land surveyor's method of triangulation is used as a metaphor for how Historical Archaeology uses material culture, texts and iconographical sources (as well as a number of other source materials) to gain a more thorough understanding of the past. The method also enables extensions without limits. In introducing this volume of articles by doctoral students, post-docs, teachers and researchers connected to the discipline of historical archaeology at Lund University, the editors use the contributions as a survey of the state of research in Lund, regarding source materials, themes and perspectives, as well as chronological and geographical scope.

Whether there is a specific Lund tradition in Historical Archaeology is difficult to discern from "within" but themes like the material expression of politics, and the artefacts as sources of understanding cultural history and social change, have formed cores of the discipline. In the last few decades the discipline has expanded considerably, theoretically, methodologically, chronologically and geographically.

The "four-estates framework", i.e. working with one or the other of the Medieval-Early Modern social groupings of nobility, clergy, burghers and peasants, that was dominant when the discipline was named Medieval Archaeology, has withered away. The perspectives that have taken its place are primarily a landscape perspective, and an agency perspective, but in the "expanding universe" of Historical Archaeology, there is room also for gender perspectives, power perspectives, mentality perspectives, etc.

Chronologically more and more work is done on Late Iron Age society and on the Post-Medieval periods, geographically an interest in the worlds of Byzantium, Islam and even further away in Asia and Africa has become evident. The chronotope of Medieval Southern Scandinavia is no longer defining the discipline.

HISTORISK ARKEOLOGI VIDGAR FÄLTEN

MATS MOGREN, MATS ROSLUND,
BARBRO SUNDNÉR OCH JES WIENBERG

Begreppet historisk arkeologi kan uppfattas på flera sätt. Det finns många olika arkeologier, och åtskilliga av dem kan samlas under denna beteckning. Klassisk arkeologi, medeltidsarkeologi, industriarkeologi, kolonialismens arkeologi, kapitalismens arkeologi, slagfältsarkeologi, marinarkeologi, byggnadsarkeologi och samtidsarkeologi, alla dessa och många fler, kan vara exempel på historisk arkeologi. Historisk arkeologi kan också användas som en beteckning för en eftermedeltida eller efterreformatorisk arkeologi. Detta är ofta fallet, där den historiska arkeologin definieras i förhållande till en existerande medeltidsarkeologi, exempelvis i England. Ämnesbeteckningen kan även användas som en beteckning för arkeologi i det "Nya Europa" dvs. i Amerika och andra områden, som koloniserades från Europa sedan 1400-talet och där den historiska arkeologin måste förhålla sig till en pre-columbiansk arkeologi.

Slutligen kan historisk arkeologi användas som en beteckning för en arkeologi som behandlar perioder med text. Tyngdpunkten läggs alltså på de metodiska möjligheter, som uppstår i samspelet mellan ting och texter, samt, inte att förglömma, även bilder. Miljön i Lund – och antologin – knyter an till denna breda definition, som öppnar vägar ut från medeltidsarkeologins europeiska områdesstudium, öppnar för nya perspektiv, perioder och geografier, utan att stänga gamla.

Triangulering är en metod som geodeterna använder för att bestämma punkters lägen på jordytan eller i rymden. Det sker genom mätning i trianglar; om två vinklar och en sida är kända kan man exakt bestämma det tredje hörnet. Därefter kan man bygga ut detta i oändlighet genom att tillfoga sidor i ett triangelnät. Vi har lånat denna term som en metafor för den historiska arkeologin. Vi gör våra bestämningar inom triangeln ting, text och bild, men metaforen handlar inte bara om källmaterialens mångfald. Det handlar också om att källorna i bästa fall förklarar varandra, dvs. att vi når en större och säkrare kunskap genom att använda dem alla (vi kan "bestämma det tredje hörnet"). Det handlar också om att den historiska arkeologin är gränslös; den kan byggas ut i i tid och rum i alla riktningar, långt bortom den traditionella avgränsningen till nordeuropeisk medeltid som ämnet hade tidigare.

Denna antologi, med dess 18 artiklar, utgår från Lund på så vis att författarna är knutna till ämnet historisk arkeologi vid Institutionen för Arkeologi och Antikens historia, Lunds Universitet. Författarna, doktorander, disputerade, lärare och forskare, visar var ämnet är på väg, efter att den tidigare

medeltidsarkeologin blev omvandlad till en bredare historisk arkeologi år 2005.

För att förstå varför vi idag har ett ämne som heter historisk arkeologi i Lund måste man se till både människor och miljö. Inriktningen medeltidsarkeologi växte fram som ett svar på ett antikvariskt behov och en praxis i samklang med teoretiska överväganden om ämnets innehåll. Sedan länge arbetade arkeologer på fältet med medeltida lämningar, både i form av monument och som kulturlager vid urbana undersökningar. På samma sätt har både praxis och teori lett fram till att ämnet vidgats bakåt och framåt i tiden, liksom metodiskt, till historisk arkeologi.

Finns det en särskild tradition i Lund som karaktäriserar ämnet? Det hade varit enklare om någon person utanför närmiljön gjort en sådan bedömning. Med en hemmablindhet är det svårt att se om det finns något generellt som förenar alla de forskare som disputerat och arbetat vid avdelningen. En väg till självinsikt finns om man betraktar de arbeten som kommit ur miljön. Avhandlingar och artiklar från 1970-tal till 2000-tal representerar strömningar som genomsyrat ämnet. Ser man till avhandlingar är det flera ämnesområden som behandlats över tid. Slående är hur systerdisciplinerna historia och konsthistoria tydligt påverkat avdelningen, medan etnologi, sociologi och antropologi bidragit i mindre grad.

Forskningen kring urbaniseringsprocessen och den agrara utvecklingen tar tydligt avstamp i en historisk diskussion om makten och det feodala samhällets nätverksrelationer. Det är politikens materiella uttryck i städer, borgar och kyrkor som varit ämnets kärna under den tid då det åtminstone till namnet hette medeltidsarkeologi. Studier av statsmaktens konsolidering hör hemma i denna tradition, även om påverkan från Annaleshistoria gjort innehållet mer kulturhistoriskt än vad som annars skulle vara fallet.

En annan linje som går att följa berör föremålets potential som källa till kulturhistoria och social förändring. Mer sällan ser man djupstudier av artefakter för ikonografiska tolkningar eller stilistiska internationella jämförelser. Inom stadsarkeologin har hantverkarnas frigörelseprocess varit ett viktigt område, sett genom avfallsprodukter från arbetsprocessen. Med utgångspunkt i keramikens mångfald har forskare studerat produktion, kulturhistorisk förändring, kulturöverföring och ekonomisk utveckling. Andra föremålsgrupper har bildat bas för socioekonomiska tolkningar eller för studier av rumsligt utnyttjande inom gårdsmiljöer på landsbygden och i staden.

Metodiska och vetenskapshistoriska texter ingår som regel i de avhandlingar som kommer ur lundamiljön, men det finns också fördjupningar med en sådan inriktning. Byggnadsarkeologisk dokumentation och synen på kulturlager är fundamentala områden för historisk arkeologi. Hur vi reflekterar över information och hur den extraheras ur mångfalden av data vi står inför på fältet är alltså en väsentlig del av traditionen.

Eftersom historisk arkeologi vuxit fram ur praxis och teori kan man se tendenser till förnyelse redan i texter från 1980- och 1990-talet. Utvidgningen ter sig tydlig både som metodisk utblick och tidsmässig fokusering på

renässans och stormaktstid. Förutom att kombinera föremål, text och bilder inom korta tidsintervaller i tidigmodern tid har långa tidslinjer dragits ut. Tydligaste gränsöverskridare är de som arbetat utanför de urbana miljöerna där tvärvetenskapligt samarbete och diskreta lämningar tvingat fram en inriktning på *longue durée*. Kyrkobyggnaden har också fått representera en lång förändringsprocess förankrad i den agrara ekonomin från medeltidens sockenkyrka till industrialismens tegelkolosser som hyste en växande befolkning.

Om man skall leta metaforer för att beskriva den historiska arkeologins perspektiviska förändringar under senare tid – för sådana har uppenbarligen ägt rum – så kan man, trots ämnets alla begränsningar, välja bilden av ett expanderande universum. Den historiska arkeologin vandrar in i nya forskningsfält hela tiden och ämnets ramar blir vidare, teoretiskt, metodiskt, kronologiskt och geografiskt.

Frågan är vad som finns kvar i den gamla kärnan av detta lilla universum. Under decennier bestod ämnets självkaraktäristik av den s.k. fyrståndsläran. Den var i sig ett vällovt försök till ett hermeneutiskt närmande till en medeltida verklighet, ett anammande av en explicit medeltida självförståelse, men den stelnade snabbt i en rigid struktur som det blev svårt att arbeta utanför. Denna fyrståndslära, som på 1980-talet var så gott som allena rådande, gav ännu vid millennieskiftet ett tydligt eko i forskningen. I föreliggande volym saknas emellertid detta perspektiv. Någoting har alltså hänt under loppet av det nya seklets första decennium.

Om någoting kan sägas ha ersatt fyrståndsläran så är det ett *landskapsperspektiv*. Så gott som samtliga forskare utgår idag från landskapet självt i sina analyser. Borgar, kyrkor, städer och bondgårdar förstås som element i detta gemensamma landskap. Särskilt tydligt är detta i denna volym hos Mats Anglert, Martin Hansson, Stefan Larsson, Anna Lihammer, Mats Mogren, Eva Svensson och Anders Ödman, men det ligger implicit hos de flesta.

Vad som har orsakat detta skifte kan man spekulera mycket om. Orsakerna kan vara många, men förslagsvis har de senaste decenniernas nya emphasis på utmarksarkeologi betytt en del. I tassemarken finns ingen adel och inga biskopar, där har ingen burskap eller sitter i bystämma. Där finns bara landskapet runtomkring, och arkeologin handlar om hur man förhållit sig till detta. I tassemarken kan man heller inte ha en alltför inskränkt horisont; där krävs långväga kontakter och även detta kan ha bidragit till att analyserna omfattar hela landskap och att de blir mer holistiska. Att detta perspektiv har slagit igenom fullständigt visas av att man inom urbanarkeologin också ser staden som en del av ett vidare landskap. Begreppet omland används inte längre. Till det holistiska perspektivet hör också att man strävar efter en *kontextualisering* av sina material, vilket särskilt Mats Anglert, Göran Tagesson och Jes Wienberg visar i denna volym. Hit hör också Hans Anderssons världssystem-teoretiska perspektiv.

Annars är det ett annat av den postmoderna förståelsens många perspektiv som har slagit igenom på bred front, att döma av det lilla urval som

denna antologi representerar, och det är *aktörsperspektivet*. Den enskilda människan har nu till sist getts en plats inom arkeologin. Ingrid Gustin, Martin Hansson, Stefan Larsson, Anna Lihammer, Mats Mogren, Mats Roslund, Göran Tagesson och Jes Wienberg ger alla exempel på detta.

Fokus på den enskilda människan, eller på diskreta grupper av människor har ett samband med flera andra möjliga perspektiv som kan lyftas fram. *Genderperspektivet* har flera beröringspunkter med aktörsperspektivet, här t.ex. hos Ingrid Gustin. Klassperspektivet lever också, i ny form. Såväl Stefan Larsson som Eva Svensson skildrar sina miljöer i ett underifrånperspektiv, men starkt aktörsinfluerat. *Maktperspektivet* lever hos Thomas Wallerström och Anders Ödman och ges delvis ny dräkt av Anna Lihammer.

Besläktat med individbaserade perspektiv är även vad man kan kalla ett *upplevelse-/brukarperspektiv*, vilket här kan representeras av Gunhild Eriksdotter, Gunilla Gardelin, Stefan Larsson och Gunnar Nordanskog. Detsamma gäller även Anna Lihammers *inifrånperspektiv*. Ett *mentalitetsperspektiv* går igen hos Peter Carelli, Maria Domeij Lundborg och Thomas Wallerström. Man kan på detta vis fortsätta att lista möjliga perspektiv på den historiska arkeologin utifrån denna samling texter – fältet är som sagt i stark expansion åt alla möjliga håll.

Till perspektiven skall slutligen läggas frågan om vad man vill berätta. I antologin finns två texter som intar diametralt motsatta ståndpunkter. Anna Lihammer pläderar för den lilla berättelsens nödvändighet, Mats Mogren för att det är dags för den stora berättelsens återkomst. Detta behöver inte belysa någon villrådighet inom forskningsfältet. Det kan även ses som en del av expansionen. Både Lihammer och Mogren kan ha rätt; både den lilla och den stora berättelsen behövs och skall berättas.

Arkeologins material och metoder förändras inte lika lätt som teorier och perspektiv. Detta gäller även i hög grad den historiska arkeologin. Skulle man lämna kärnan öde, så finns ingen arkeologi kvar, endast en mer eller mindre avancerad dilettantism. Vad som förändras är att nya material förs in i forskningsfältet, liksom nya metoder. De gamla behåller man.

Man kan, som Peter Carelli gör i denna bok, använda sig av en strikt arkeologisk metod i studiet av ”andra” källmaterial, i hans fall texten som betraktas som en artefakt som alla andra, utifrån frågeställningen förekomst/ icke förekomst. Man kan också dra in tidigare sparsamt använda källmaterial i forskningsfältet, så som Gunilla Gardelin, Mats Mogren, Göran Tagesson, Thomas Wallerström och Jes Wienberg ger exempel på.

Gunnar Nordanskog och Mats Roslund ger sig bildanalysen i våld, vilket den historiska arkeologin länge har haft ett behov av, och de använder metoder som bildsemiotik och gestikanalys. Maria Domeij Lundborg ställer bildanalysen mot textanalysen. Gunhild Eriksdotter går in i den virtuella verkligheten för att söka återskapa upplevelser i det förgångna. Forskningsfältet har onekligen expanderat även metodiskt.

Gamla beprövade metoder som analogin och jämförelsen ges nya möjligheter genom Maria Domeij Lundborg, respektive Mats Anglert och Hans

Andersson. Den senare gör jämförelsen global. Det har varit en utskälld metod, men den har länge stått och knackat på dörren till vårt relativt inskränkta synfält, och när man ser de världsvida exemplen som en idébank så lossnar det. Man måste våga det språnget.

Ämnet medeltidsarkeologi handlade fram till 1980-talets mitt om en mycket bestämd kronotop, dvs. ett väl definierat rum under en väl definierad tid; ett begrepp som måhända är väl så användbart inom arkeologin, som på Michail Bakhtins litteraturvetenskapliga hemmaplan. I vårt fall handlade det om de sydskanandinaviska centralbygderna under tiden från kristnandet till reformationen, en begränsning som utgick från praxis.

Kronotopen kunde då sägas vara ämnesdefinierande. Detta är inte längre fallet, även om de flesta fortsätter att studera just den. Under Hans Anderssons tid som ämnesföreträdare (1987–2001) överskreds dess snäva begränsningar i alla riktningar. Ämnets inre dynamik kom efter en tid att kräva att det definierades på ett nytt sätt, något som slutgiltigt skedde i och med namnförändringen 2005, men fröet till den förändringen hade såtts redan 20 år tidigare.

Valet av geografiskt undersökningsområde i denna antologi beror oftast på var författarna är verksamma. Flertalet arbetar inom kulturmiljövården i olika regioner inom landet, vilket återspeglas i de geografiska områden som behandlas. Några författare har arbetat med frågor som berör större områden. Huvudsakligen behandlas nordiskt material med tyngdpunkt på Sverige, ibland med utblickar mot övriga Europa. Endast en författare har valt ett utomeuropeiskt område.

Utbrytningen ur kronotopen återspeglas i denna bok, men liksom vad gäller metodiken så är ännu den gamla kärnan befolkad. Skåne är ännu föremål för forskning och den geografiska spridning uppöver Sverige som ägde rum under 1980- och 1990-talen avkastar ännu resultat. Det för ämnesområdet centrala och dynamiska Östergötland är väl representerat. Vissa ämnen låter sig inte avgränsas snävt geografiskt och några författare utgår från problem som inte relaterar till bestämda geografiska rum överhuvudtaget.

Med benämningen historisk arkeologi har också steget ut ur kronotopens kronologiska dimension oåterkalleligen tagits. Tidsramen är numera i princip obegränsad, det är endast tillgången på skriftliga källor som begränsar. Detta har också blivit synligt i den här publikationen, som visar exempel från yngre järnåldern fram till det tidiga 1900-talet. Den medeltidsarkeologiska traditionen ligger dock fortfarande djupast förankrad. Intressant är att två författare har valt företeelser knutna till enskilda historiska personer och deras livstid. Ingrid Gustin diskuterar Bjälboätten i ett genusperspektiv under det tidiga 1200-talet, medan Jes Wienberg har valt Per Brahe d.y:s minnesmärken, vilka ger en snäv avgränsning till 1653-1680.

Syftet med antologin är att visa, vad den historiska arkeologin kan vara idag. Som just exempel kan den långtifrån representera helhetens mångfald, men de kan förhoppningsvis fungera som goda förebilder, som kan inspirera andra till att utforska den historiska arkeologins möjligheter och till att fortsätta att vidga fälten.